
ÖTÜKEN

BEDEVİLİK İLE UYGARLIK AYRIMINDA

HANGİ İSLÂM?

Prof. Dr. Nusret Çam

ÖTÜKEN

Prof. Dr. Nusret ÇAM; Nizip, Gaziantep'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamlayarak 1969 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. 1973 yılında mezun olmasının ardından Kilis'e öğretmen olarak atandı. Bu arada aynı fakültede Türk ve İslâm Sanatları Tarihi dalında doktora yaptı ve 1980 yılında Erzurum İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi oldu. İngiltere'de araştırmalarda bulundu. Doçentliğini aldıktan sonra Ankara İlahiyat Fakültesi'ne döndü. 1990 yılında Aga Han Vakfı burslusu olarak Harvard ve MIT'de misafir profesör olarak görev yaptı. 1994'de profesörlüğe yükseldi. Malatya Fırat ve Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi üniversitelerinde dekanlık görevlerinde bulundu. Türk Tarih Kurumu'na ve TÜBİTAK'a projeler yaptı, 2017 yılında Gaziantep'e Hizmet Edenler ödülünü aldı.

Nusret Çam, büyük bir kısmı kendi imkânlarıyla başta Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tunus, Fas, Mısır, Yemen, İran, Fransa, Almanya, İspanya, Rusya, İtalya olmak üzer otuzdan fazla ülkeyi gezdi, ulusal ve uluslararası kongrelere, konferanslara, sempozyumlara bildiriler sundu. Radyo ve televizyon programları yanında belgesellerde danışmanlık yaptı; yüze yakın makale yayınladı, Aynı zamanda şiir de yazan Nusret Çam "Osmanlı Güneş Saatleri", "Erzurum Tabyaları", "İslâm'da Sanat Sanatta İslâm", "Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meali", "Gaziantep Türk Kültür Varlıkları Envanteri", "Adana Türk Kültür Varlıkları Envanteri", "Aşk Dini", "Cennetin Konukları" adlı kitaplardan başka daha birçok esere imza attı.

İngilizce, İspanyolca ve Kazakça bilen Nusret Çam evli ve iki çocuk, iki torun sahibidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
-I- Din Niçin Vardır? 11
-II- İnsan Yeryüzünde Halife Olarak Yaratılmıştır 13
-III- Halife-İnsan ve Kul-İnsan Ne Demektir? 22
-IV- Bedevilik Ve İslâm'ın Bedevi Yorumları 40
-V- Uygarlık Nedir? 59
-VI-İslâm Medeniyet Tarihine Kısa Bir Bakış 63
-VII- İslâm'ın Medeniyet Projesi Önündeki Engeller 85
1) Kuran Anlayışı 87
a) Akıl-Nas İlişkisi Meselesi 89
b) Kuran'ı Herkes Anlayamaz İddiası 91
c) Kuran'ın Yerini Hadislerin Ve İlmihallerin Alması 93
d) Kuran'ı Yüzünden Okumanın Ve Hafızlığın Kutsanması 95
e) Kuran Yorumlarına Bulaştırılan Virüsler 102
2) İslâm Anlayışımız 105
a) İslâm'ın Bir Medeniyet Projesi Olarak Algılanmaması 106
b) İnsana Bakış 108
c) Ahlâk Dininden Fıkıh, Oradan da Seremoni Dinine 115
d) Sevgi Dininden Korku Dinine 128
e) İslâm'ın Dünya Değil, Âhiret Dini Olduğu Anlayışı 142
f) İbadet Ve Nafile İbadet Kavramları 148
g) Şeytan Ve Nefis Kavramları 166
h) Cihat, Savaş Ve Barış Kavramları 171
i) Tarikatlar, Mezhepler, Cemâatler 181
3) Somut Düşünce, Soyut Düşünce ve Şekilcilik 191
a) Genel Anlamda 193
b) Allah'a Ve Kuran'a Somut veya Soyut Nazarla Bakmak 204
c) İbadetlere Somut veya Somut Nazarla Bakmak 210
d) Şehvet Duygusuna Somut veya Soyut Nazarla Bakmak 219
e) Soyut Düşünceyi Elde Etmenin Yolları 225
4) Tarih 226
5) Sanat 231

6) Tabiata ve Çevre 234
7) Aydınların ve Devlet Ricalinin Yetersizliği 236
-VIII- Medeniyet Dini Olarak İslâm 242
1) Akıl 243
2) Sevgi 243
3) Güzellik Ve Sanat 243
4) Ahlâk 244
5) İnsan Fıtratı 245
6) Tabiat 245
7) Vahiy 246
8) Halife-İnsan 246
9) Dünya - Âhiret İlişkisi 247
10) İbadet 247
11) İslâm'ın Siyasileştirilmesi 248
12) Mahallilik, Millilik, Evrensellik 248
13) Tarih Bilinci 250
14) Liyâkat ve Kalite 250

Sonuç 252
Kaynakça 254

ÖNSÖZ

NE GARİP bir tesadüftür ki, miladi ikinci bin yılın bitip üçüncü bin yılın başlamasıyla birlikte patlak veren gelişmeler, yeryüzündeki bütün Müslümanları her bakımdan daha da acınacak hale getirmiştir. Sınır içi, sınır dışı savaşlar, işgaller, ambargolar, terör örgütleri, terör saldırıları, kitlesel ölümler, açlıklar, kıtlıklar, ilticalar, darbeler, göçmenler, mezhep çatışmaları, Müslümanların kaderinden öte ikinci adları olmuştur âdeta. Bilimsel faaliyetlerde, ekonomide, kültürde, sanatta, moral değerlerde, sporda kısacası insan kalitesinde ciddi gerilemeler bu dönemde daha büyük bir ivme kazanmıştır. Tarafsız gözle açık yüreklilikle itiraf etmek gerekirse durum hiç de iç açıcı gözükmemektedir.

Müslümanlar bilhassa I. Dünya Savaşı ile gelen ezginlikten ve perişanlıktan sonra siyasî ve ideolojik birçok arayış içerisine girmişlerdir. Aradan tam yüz yıl geçmesine rağmen ilerleme ve medenileşme yolunda ara sıra görünen pırıltılar haricinde gelinen nokta hiç de daha iyi değildir. Bunun sebebi, Müslüman aydınların ya içinde bulundukları durumun vahametini kavrayamamaları ya meseleye ciddi şekilde eğilmemeleri ya da kök sebeplere inemedikleri için köklü ve kalıcı çare üretememeleridir.

Elbette çözüm vardır ve bu çözüm, içi boş sloganlar ve herkese şirin görünmeye yönelik gösterişler, gösteriler değil, dip sebeplere ve kalıcı çözümlere ulaşmanın yollarını aramaktır. Doğu toplumları dinî toplumlar olduğu için, problemin kaynağı da dinîdir. Gayet açık söylemek icap ederse, İslâm dünyası gelinen bu noktada ya yüzyıllardır devam ettirdikleri bedevi zihniyetin pençesinde kalmaya devam ederek bugünkü durumunu daha da arar hale gelecek ya da İslâm dininin aslında bir medeniyet projesi olduğunu kavrayıp onun gereğini yerine getirerek salim ve salih Müslümanlar olarak uygarlık dünyasındaki şerefli yerlerini alacaktır. Üstelik Kuran'ın kendi dinamizminden doğacak olan bu esenlik yolu, insanlığa mevcut medeniyetlerden çok daha fazlasını verecektir.

İslâm'ın uygarlık projesi olduğunu kavrayıp onun gereğini yerine getirmeyen hiçbir formül, hiçbir reçete Müslüman ülkeler için şifa olamayacaktır. Sorun siyasî değil, İslâm'ın ne olduğunu anlama ve uygulama, yani ahlâk, kalite ve medeniyet meselesidir. Zira İslâm siyasallaştıkça daha da dibe vurmaktadır. Bunu artık başta siyasiler, ilahiyatçılar ve diyanetçiler olmak üzere ilgili herkesin görmesi gerekmektedir. Müslümanların artık kendilerini Allah'ın imtiyazlı kulu, Hz. Peygamberin müjdeli ümmeti olarak görüp cenneti garantilemenin rahatlığıyla daldıkları gaflet uykusundan uyanmaları ve akıllarını kullanmaları gerekmektedir. Bunun için de zanlarının hilafına hiç de seçkin veya seçilmiş bir ümmet bilinci ve görüntüsü sergilemediklerini önce Müslümanların kendilerinin anlaması icap eder.

Kısacası İslâm dünyası yüzyıllardan beri sürdürmekte olduğu bedevi zihniyetle, medeniyet dini İslâm arasında en kısa zamanda bir tercih yapmak zorundadır.

Çok net söylemek gerekirse, önümüzde iki seçenek var: Ya bedevilik ya medeniyet!

İslâm dünyasında meydana gelen kanlı olaylar, İslâm ülkeleri üzerinde emeli olan bütün odakların, kendileri medeniyeti temsil ediyor görünseler bile, Müslüman ülkelerde bedevi fikirlerin, yaşantıların ve örgütlerin güçlenmesi için her türlü imkânı kullandığını gösteriyor.

Bir ilahiyat kökenli sanat tarihçisi olarak biz bu kitabımızda bedevi anlayışın Orta Doğu ülkelerini daha da perişan edeceğini görerek "medeniyet" dedik ve onun niçinlerini, vasıtalarını ve imkânlarını göstermeye gayret ettik. Böylece 1995 yılında Gaziantep'te yapılan Bedreddin Aynî Sempozyumu sırasında bir akademisyen adayının, İslâm'ın bütün ülkelerde hâkimiyeti ele geçirmeye başladığını heyecanla söylediğinde, ortaya İslâm adıyla sürülen şeyin aslında İslâm olmadığını ifade edip:

-Hangi İslâm? diye sorduğumuz sorunun cevabını yirmi iki yıl boyunca hep mütalaa ederek yine kendimiz vermeye çalıştık.

Bedeviliğin defi, uygarlığın celbi ve bütün insanlığın selâmeti için aklıselimle, kalbiselimle, zevkiselimle yani aşkla, şevkle, Kuranca sevgiler, umutlar ve okumalar…

Prof. Dr. Nusret Çam

Ankara, 8 Ocak 2018

-I-

DİN NİÇİN VARDIR?

SADECE dinler tarihinin değil, antropoloji ve arkeoloji gibi bilimlerin de işaret ettiği üzere din, insanlık tarihi ile birlikte var olmuş gözüküyor. Zira insanlar, aciz kaldıkları doğa hadiseleri ve beşeri olayları izah etmek için en etkin çözümü dinde bulmuşlardır. Yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, musibet ve felâketler karşısında ona ümit, teselli, güven ve çözüm sağlayan en son sığınak din olmuştur. Araştırmacılar dini; fertleri mukaddes duygu, ortak şuur ve vicdan etrafında birleştiren bir âmil olduğu gibi, toplumları yükselten, onların gelişmesini sağlayan bir kurum olarak da görmüştür. Din aynı zamanda ahlâkî bir müessese olarak sıkı nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde kişiyi içten kuşatan, kucaklayan ve yönlendiren bir disiplindir[1]. Dinin belki de en önemli varlık sebebi insanın henüz cevabını bulamadığı insan varlığının zuhur etmesi, ölüm sonrası hayat ve dünyanın sonu meselesidir. İnsanlar din sayesinde ölümsüz olduklarına inanarak yokluk duygusunun azabından kurtulmuş olur.

Din, özellikle sanayi ve teknoloji çağından önce başta mimarlık ve müzik olmak üzere her türlü sanatın, sözlü ve yazılı kültürlerle keşiflerin ve hayat nizamının ana dinamosu olarak insanları birleştirmiştir. Sanayi devriminden önce yeryüzünde mevcut olan bütün muhteşem binalar, kültürler, sanat eserleri, efsaneler, mitolojiler hep din etrafında gelişmiştir. Yerel bazı dinlerin aksine Budizm, Taoizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm gibi dinlerin evrensel

[1] Tümer, Günay, "Din", TDVİA, cilt 9, İstanbul, 1994, s. 317.

boyutta diyebileceğimiz ahlâkî mesajlar vermesi, bunları çok özel kılmıştır. Fakat dinler, bunu yaparken bir taraftan da farklı yaşantıya sahip toplumların ve inançların doğmasına yol açmıştır. Bu ise siyasî ve iktisadî hırsla birleşince sonu gelmez kitlesel ihtilafların ve savaşların kaynağı olmuştur. Din, bir taraftan ruhların incelmesi, sükûna kavuşması, yükselmesi ve muhtaçlara yardım gibi çok olumlu güzellikler sağlarken, birçok zaman da ardı arkası gelmeyen savaş, aforoz, engizisyon, kadınların aşağılanması ve kitlesel sürgün gibi zulümlerin de sebebi haline gelmiştir.

Bu duruma bakarak dini bütün kötülüklerin kaynağı imiş gibi görmek mümkündür. Fakat dünya tarihine göz attığımız zaman Hunların Avrupa içlerine kadar yaptığı akınların, Makedonyalı İskender'in İran ve Hindistan'a kadar olan istilalarının, Napolyon'un Rusya seferinin, iki büyük dünya savaşının ve ABD'nin Vietnam müdahalesi gibi daha nice büyük harplerle iç savaşların ve taht kavgalarının dinle pek ilgisinin olmadığını görürüz. Oluşumunun ilk dönemlerinde zulme uğrayan barışsever Hristiyanlık, Ortaçağ'da zulmün ve karanlığın yeryüzündeki en bağnaz temsilcisi halini almıştır. Aynı şekilde bir zamanlar adaletin, medeniyetin ve güzel ahlâkın timsali olarak bilinen Müslümanlar günümüzde dünyanın en sefil ve en kan dökücü toplumları konumuna gelmiştir. Bütün bu çarpıcı değişimler, örnek verdiğimiz her iki dinin kutsalları, inanç esasları, ibadetleri vs. tarih içinde hemen hemen aynı kaldığı halde yaşanmıştır. Bu sebeple üzerinde durulması gereken asıl konu, olgulardan ziyade dinlerdeki algı değişikliğinin kaynaklarını ve insandaki tahribat güdüsünü anlamaya çalışmak ve mümkün olduğu kadar bunları kontrol altına almak olmalıdır. **Bu bağlamda insanın yaratılış maksadı konusu yanında, "Nasıl bir insan?" "Hangi İslâm ve "Nasıl bir Müslüman" soruları öne çıkıyor.**

-II-

İNSAN YERYÜZÜNDE HALİFE OLARAK YARATILMIŞTIR

İSLÂM DİNİNİN asıl mahiyetinin ve varoluş hikmetinin ne olduğunu anlamak için, bu dinin asıl hedefi ve muhatabı olan insanın yaratılma sebebini de bilmek gerekir. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için diğer büyük dinlerin kutsal kitaplarının aynı hususta neler söylediğine göz atmakta fayda vardır. Önce Yahudilerin olduğu kadar Hristiyanların da kutsal kitabı olan Tevrat'tan başlayalım:

> *"Ve Allah dedi: Kendi suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun"* (Tekvin, Bap 1, 26).
>
> *"Ve Allah onları mübarek kıldı; ve Allah onlara dedi: Semereli olun, ve çoğalın, ve yeryüzünü doldurun. Ve onları tabi kılın; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve yeryüzünde hareket eden her canlı şeye hâkim olun. Ve Allah dedi: İşte yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebzeyi, ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır"* (Tekvin, Bap 1/28-29).
>
> *"Rab Allah henüz yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı; ve toprağı işlemek için adam yoktu. Ve yerden bir buğu yükseldi, ve bütün toprağın yüzünü suladı. Ve Rab Allah yârin toprağından adamı yaptı, ve onun burnuna hayat*

nefesini üfledi, ve adam yaşayan canlı oldu" (Tekvin, Bap 2/5-7).

"Ve Rab Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım". Ve Rab Allah Adamın üzerine derin uyku getirdi ve o uyudu ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı; ve Rab Allah, adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi. Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir. Buna nisa (kadın) denilecektir" (Tekvin, Bap 2/ 18, 21-23).

"Erkek, Allah'ın sureti ve izzeti olduğu için, başını örtmemelidir; fakat kadın, erkeğin izzetidir. Çünkü erkek, kadından değil, fakat kadın, erkektendir; çünkü erkek de kadın için değil, fakat kadın, erkek için yaratıldı. Bunun için melekler sebebinden kadın, başı üzerinde hâkimiyet alâmeti olmalıdır. (I. Korintoslulara Mektup, Bap 11/ 7-10).

Görüldüğü üzere **Tevrat'a göre Allah, Âdem'i kendi suretinde, yeryüzündeki bütün varlıklar üzerinde hâkimiyet kurması için yaratmıştır.** Burada "hâkimiyet" öyle ayrıntılı ve coşkulu anlatılmıştır ki, yeryüzündeki varlıklar, onun "rızkı" değil, âdeta "tahakküm aracı"dır. Bu durumda insan, ister istemez, "bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan **tüketime ve hükmetmeye yönelik kapitalizmin kökenlerinden bir tanesi de hem Yahudilerin hem Hristiyanların ortak kitabı olan Eski Ahit'teki bu ifadeler mi?"** diye sormadan edemiyor. Öyle ki, önemsizmiş gibi gözüken bu ayrıntı, aslına bakılırsa Yahudiler üzerinde dünya hâkimiyetini tesis etme yolunda onlara vaat edilen Arz-ı Mevud'dan (Vaadedilmiş Ülkeden) daha kapsamlı ve daha tesirli izler bırakmış gözüküyor. Yine Tevrat'taki bu ifadelerden, bu dünya hâkimiyetinde erkek asıl kahraman olup, kadın onun içindir ve hatta varlığı erkeğe muhtaçtır. Hangi dinde ve ideolojide olursa

olsun, kutsal kitaplarda yer alan sözlerin, bunlara inanan insanların çokluğu, inanmışlığı ve gücü oranında onların hayatını, siyaset tarzını ve medeniyet anlayışını etkileyeceği açıktır.

İslâm dininde insanın yaratılışı hakkında Kuran-ı Kerim'de şunları okuyoruz[2]:

2. Bakara suresi:

30) Hani, Rabb'in, meleklere şöyle dediği dem:
"Yeryüzünde bir halife yaratacağım Ben."
Onlar (itiraz edip) dediler hemen:
"Tesbih ve takdis edip dururken,
bizler içten övgülerle, şükranla Seni;
yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökecek
bir varlık mı yaratacaksın Sen?"
Allah, dedi: "Sizin bilmediğiniz şeyleri
şüphesiz Ben daha iyi bilirim, sizden."

49. Hucurat suresi:

13) Ey insanlar, muhakkak ki sizi Biz
irfan kültür alışverişi yapmanız için (li-teârefû)
bir erkekle bir dişiden yarattık
ve kabileler ve milletle hâlinde var ettik şüphesiz.
Allah katında sizin en şereflinizi,
sorumluluğunu bilendir, sorumluluğunu bilen.
Ve Allah hakkıyla bilen, haberi olandır (her şeyden).

27. Neml suresi:

62) Yoksa, bunalmış bir kimse dua ettiği zaman
onun duasını kabul edip sıkıntısını uzaklaştıran,
sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı?

---

[2] İslâm dininde "halife" ve "hilafet" anlayışı hakkında bkz: (Avcı, Casim, "Hilafet", TDVİA, cilt 17, İstanbul, 1998, s. 539-546.)

Hiç başka bir ilah mı olur Allah'la berâber?
Ne kıt, ne sığ düşünüyor bu kimseler sâhiden?

6. En'am suresi:

165) O'dur, sizi yeryüzünün halifeleri yapan,
O'dur, verdiği şeylerde sizi etmek için imtihan,
kiminizi derecelerle kiminizin üstüne çıkaran.
şüphesiz Rabb'in, cezası pek çabuk olandır
ve elbette O'dur sizi esirgeyen, bağışlayan.

10. Yunus suresi:

13) Ant olsun ki sizden önceki devirlerde de
peygamberler apaçık deliller getirdikleri halde
helâk ettik nice nice milletleri zulümleri yüzünden
ve imana gelmeyecekleri kesin belli olduğu için.
İşte suçlular gürûhunun cezası budur bizden.

14) Sonra da, davranışlarınızı görmek için sizin,
yeryüzünde halifeler kıldık sizi onların peşinden.

73) Onu yalanladılar buna rağmen.
Biz de hem onu, hem gemide bulunanları
selâmete eriştirdik ve halife yaptık bunları.
Âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk denizde.
Görüyor musun, uyarıldıkları halde önceden
sonu ne oldu inanmayan kimselerin!?

35. Fâtır suresi:

39) O'dur sizi yeryüzünde halife eyleyen.
Kim inkâr ederse etsin, gerçekten,
inkârı kendi aleyhinedir bu yüzden.
Rab'leri nezdinde kâfirlerin küfrünün,
artıracağı tek şey, gazap.
Ve kazandıracağı tek şey, hüsrandır hüsran.

38. Sa'd suresi:

26) Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde eyledik halife.
İnsanlar arasında hak ve adâletle hükmet öyleyse.
Kapılma heva ve hevesine.
Yoksa Allah'ın yolundan sapıtır bu seni.
Doğrusu, Allah yolundan sapanlara
bir azap vardır çetin mi çetin.
Hesap gününü unuttukları için.

57 Hadid suresi:

7) Allah'a ve elçisine iman edin.
Sizi kendisine edip halife tayin
harcama yetkisi verdiği şeylerden harcayın
Çünki büyük mükâfatlar, armağanlar
iman edip de güzelce harcayanlar içindir.

51 Zâriyât suresi:

56) Cinleri de, insanları da ancak Ben,
bana kulluk etsinler diye yarattım zâten.

Verdiğimiz bu âyetleri incelediğimizde Kuran-ı Kerim'e göre Allah'ın insanı yaratma sebeplerinin başında sekiz kez tekrarlanan halifeliğin geldiğini görürüz. Bunu birer kez "irfan ve kültür alışverişi yapma (li-teârefû)" ile "kulluk etme" izler. Bu halifelik kavramı da üç kez "imtihan ve insanın davranışlarını görmek", birer kez (meleklerin ağzından) "kan dökme ve fesat çıkarma", "bunalmış kimselerin dua etmesi halinde dualarını kabul etme", "harcama yetkisi verilen şeylerden harcama yapma" eylemleriyle birlikte kullanılmıştır. Neml suresinde yer alan *"bunalmış bir kimse dua ettiği zaman onun duasını kabul edip sıkıntısını gidermek"* âyette Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Fakat aynı cümle içinde geçen bu özelliği sadece Allah için de-

ğil, onun halifesi durumundaki insana da atfetmek mümkündür. Dolayısıyla, halife-insanın diğer bir özelliğinin de "insanların sıkıntılarını gidermek ve hatasından dönenleri bağışlamak" olduğunu söyleyebiliriz. Kuran-ı Kerim'in tümünde geçen halife sözcüğü ile beraberinde anılan pek çok âyeti bir arada mütalaa ettiğimizde, bu halifeye yeryüzünün mutlak hâkimi gözüyle bakılamayacağı ayan beyan meydanda olduğu halde, başta İbn-i Teymiye olmak üzere bazı kimseler[3] bu halifeliği hem bütün Müslümanların başkanı şeklinde bir tek kişinin sıfatına dönüştürmüşler hem de ona "yeryüzünün mutlak hâkimi" yetkisini yakıştırmışlardır. Böylece Yahudilerin, insanı yeryüzündeki canlı, cansız bütün varlıkların tek sahibi ve hakimi gören zihniyete çok yaklaşmışlardır.

Bakara suresinde bildirildiği üzere insanın halifelik sıfatı söz konusu olduğu zaman meleklerin:

> *Tesbih ve takdis edip dururken,*
> *bizler içten övgülerle, şükranla Seni;*
> *yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökecek*
> *bir varlık mı yaratacaksın Sen?*

demeleri, üzerinde birkaç açıdan durmayı gerektirecek kadar mühimdir. Hemen şunu belirtelim ki, tefsircilerin yüzlerce yıldan beri tartışmaktan bıkmadıkları, fakat o günden bugüne bir arpa boyu yol kat edemedikleri "melekler, daha henüz yaratılmamış olan insanın yeryüzünde kan döküp fesat çıkaracağını nereden biliyordu?" sorusu üzerinde de durmayacağız[4]. Çünkü bu ve Hz. Âdem'in eşiyle birlikte

---

[3] http://ahmedkalkan.com.tr/kavram-tefsiri/item/232-hilafet-halifelik.html. Ve bu sitenin anlatımına göre İbn-i Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, 35/42-46.

[4] Tefsirciler insanın halifeliği ile ilgili âyetler bağlamında onun asıl misyonunun mahiyetini değil, insanın Allah'ın vekili olup olamayacağı,

cennetteki serüvenini ayrı bir kitabımızda enine boyuna incelemiştik.[5] Bizi burada ilgilendiren asıl mesele, olayı, insanın yaratılış maksadını, okumakta olduğunuz bu kitabımızın konusunu teşkil eden medeniyet ve bedevilik ayrımındaki İslâm dini açısından ortaya koymaktır. Meseleye böyle bir nazardan baktığımızda çok farklı şeyler görürüz. Şöyle ki:

Dikkat edileceği üzere bu âyete göre **Allah, kendisini tesbih ve takdis eden, hatta varlıklarının yegâne sebebi bu olan meleklere rağmen başka bir varlık yaratmak istemiştir.** Öyleyse bu yeni yaratılacak varlığın, yani halife-insanın asıl yaratılış amacı meleklerinkinden farklı olmalıdır. İşte meleklerin "Sen yeryüzünde kan döküp fesat çıkaracak varlıklar mı yaratacaksın?" sözü bu durumu dile getirmek için söylenmiştir. Allah, meleklerin bu hayret dolu çıkışlarına, "hayır, onlar böyle yapmayacaklardır" diye kestirip attıracak bir cevap vermemiş, daha doğrusu onları muhatap alıp, bu insanın özelliklerini meleklere inceden inceye anlatma yoluna gitmemiş ve "sizin bilmediğinizi Ben bilirim" demekle yetinmiştir. Ama ne olursa olsun, eğer konuyu sadece bu âyetle sınırlarsak ve bu tartışmayı burada bitmiş olarak kabul edersek sorgulayan bir kimse için bu asla tatminkâr bir cevap olamaz. Çünkü melekleri onaylamamış olsa dahi, bu sözü son cevap olarak kabul etmek, Tanrı'yı meleklerin sorusuna cevap vermekten aciz konuma düşürmekten ve kan dökmeyle fesat çıkarmayı insanın mutlak özelliği olarak yaftalamak-

---

bu vekâletin ne anlama geldiği, meleklerin, onun kan dökücülüğünü ve fesatçı tabiatını nereden bildiği, yeryüzünde mi cennette mi yaratılmış olduğu, onun bu özelliğinin Allah'ın halifeliği, yani vekilliği ile bağdaşıp bağdaşamayacağı konusunu tartışmışlardır. Pek doğal olarak bu tartışmalar yüzünden asıl konuyu, yani onun Allah'ın rahmet sıfatları çerçevesinde medeniyet kuruculuk vasfını es geçmişlerdir.

[5] Çam, Nusret, *Cennetin Konukları Hz Ademle Havva'yı Anlamak*, Harf Yayınevi, Ankara, 2016.

tan başka bir işe yaramaz. Oysa böyle bir garabete düşmemek ve Allah'ın muradına vakıf olabilmek için **Bakara suresindeki bu 30. âyeti, Hucurat suresinin 13. âyeti ile birlikte ele almak zorunluluğu vardır**[6]. Zira hiçbir Kuran âyeti başka bir âyetten bağımsız, tek başına değerlendirilemez. Bu yöntem gereğince bu iki âyeti birlikte değerlendirirsek insanın asıl yaratılış maksadının kan dökmek ve fesat çıkarmak değil, kültür alışverişi yapmak[7] (teârefû), yani medeniyet kurmak olduğunu görürüz. Melekler o şekilde demekle, kendilerinin en olumlu ve muhtemelen tek özelliklerine, insanların ise en olumsuz

---

[6] Meleklerin bu itirazına cevap bu âyette değil, Hucurat 13'te *"li-teârefû"* ifadesi ile verilmektedir. İnsanın doğrudan doğruya yaratılış maksadını belirleyen bu kelime, üzüntü ile bildirmek gerekirse meallerde çok sığ bir şekilde ve bireysel anlamda *"Birbirinizi tanıyasınız diye"* tercüme edilmiştir. Oysa medeniyet mefhumuna sahip olanlar bu âyeti dar bireysel anlamıyla değil, sosyolojik anlamda kültür ve medeniyet boyutuyla kavrayabilir. Zira âyette geçen "kavim" ve "millet" kelimeleri bireysel değil toplumsal tanışmayı ifade ederler. Toplumsal tanışma ise *li-teârefû* kelimesinin kökünde mevcut olan "irfan"ın delalet ettiği üzere kültür ve medeniyetle olur. Arapçaya vâkıf herkes bilir ki, bu *"teârefû"* kelimesinin kökü olan *'a-re-fe* sözü, "bilmek" kelimesinin kökü olduğu kadar, "kültür ve medeniyet" anlamına gelen *"irfan"* sözünün de köküdür. Arapçada hâlen kültür kelimesinin karşılığı olarak kullanılagelen "irfan" sözü, bilindiği üzere Türkçeye de aynı anlamıyla geçmiştir. Bu sebeple, Hucurat suresinde geçen bu *"li-teârefû"* kelimesinin, "bilişmek"ten, "tanışmak"tan daha öte ve derin bir anlamı bulunmakta olup, bu da "kültür ve medeniyet alışverişidir." Sonuç olarak, bu ikinci âyete göre insan, "kültür ve medeniyet yaratan" bir varlıktır. Hatta bu anlamda kullanılan fiilin geçişli olması, yaratılan bu kültürün ve medeniyetin karşılıklı olarak paylaşılması gerektiğini de işaret etmektedir. (Çam, Nusret, *Aşk Dini*, İstanbul, 2010, s. 97-127.).

[7] Bu sebeple başta kitap ve yemek fuarları olmak üzere milletlerarası mahiyette tertiplenen her türlü fuarlar, sergiler, gezici müze teşhirleri, spor faaliyetleri, olimpiyatlar, bilgi şölenleri, bianeller, konserler ve halk oyunları gibi gösteriler bu Arapça "te'arefû", yani kültürel tanışma kapsamına girer.

yönüne dikkat çekmek istemişlerdir. Bizce mesele budur. Yani insanların doğasında tahripkârlık da vardır, ama ilim, tefekkür, sevgi, estetik, imar, hasenat, salih amel, ihsan, irfan, doğruluk, yardımseverlik gibi medeniyetin temel unsurları, dinin olduğu kadar insanın da aslî tabiatıdır ve Allah'ın muradı budur. Eğer konuya bu açıdan bakarsak hem gerçeğe ulaşmış oluruz hem de meleklerin sorusuna en iyi cevabın verilmiş olduğunu görürüz. Özetle söylemek gerekirse **kan dökücülük ve bozguncıluk insanın tabiatında varsa da, asıl yaratılış maksadı bunlar değil, yeryüzünü imar ermektir.**

Siyahı beyazıyla, kadını ve erkeğiyle yeryüzündeki bütün insanların hakkı, vazifesi ve sıfatı olan böylesine yüce bir hilafet kavramı ne yazık ki siyasete alet edilerek, hatta sadece siyasî bir kavrammış gibi görülerek, babadan oğula halifelerin saltanat kılıçları ile şehit edilmiştir. Oysa bütün insanlığa layık görülen bu halifelik sıfatı, insanın Yaratıcısına karşı göstereceği dikey, beraberinde ve emri altındaki varlıklara karşı ise yatay sorumluluk ile asıl yaratılış maksadına uygun medeni bir hayatın dinamosu olabilirdi.